

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TYUTORLIK FAOLIYATI ORQALI BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING MA'NAVIY-AXLOQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18548536>

Almasova Gulruh Iskandar qizi

*Samarkand davlat arxitektura-
qurilish univertiteti tyutori*

Annotatsiya:

Ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish o'qituvchilar tayyorlash jarayonining muhim tarkibiy qismidir. Ushbu tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida tyutorlik faoliyati orqali bo'lajak o'qituvchilarda ushbu kompetensiyalarni shakllantirish metodikasini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda so'rovnoma, intervyu va kuzatuv metodlari qo'llanilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tyutorlik faoliyati o'quvchilarda reflektiv fikrlash, axloqiy qaror qabul qilish va interpersonal ko'nikmalarni sezilarli darajada rivojlantiradi. Maqolada ushbu metodikaning o'quv dasturlarini shakllantirish va o'qituvchilar tayyorlash jarayonida qo'llanilishi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar

ma'naviy-axloqiy kompetensiya, tyutorlik faoliyati, oliy ta'lim, bo'lajak o'qituvchilar, pedagogik tayyorgarlik, reflektiv fikrlash, axloqiy qaror qabul qilish.

Kirish

Ma'naviy-axloqiy kompetensiyalar o'qituvchilarning professional tayyorgarligida markaziy ahamiyatga ega. O'qituvchilar nafaqat bilim yetkazuvchilar, balki o'quvchilarga namuna bo'ladigan shaxslar bo'lib, ularning axloqiy va ma'naviy xatti-harakatlari butun maktab madaniyatiga ta'sir qiladi. Shu bilan birga, oliy ta'limda ma'naviy-axloqiy tayyorgarlikni tizimli ravishda o'qitish hali ham dolzarb masalalardan biridir.

Tyutorlik, ya'ni talaba markazli, individual yondashuvga asoslangan ta'limiy qo'llab-quvvatlash tizimi, turli kompetensiyalarni, jumladan ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali usul sifatida e'tirof etilgan. Ushbu tadqiqotning maqsadi oliy ta'lim muassasalarida tyutorlik faoliyatidan foydalanib bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini aniqlashdir.

Tadqiqot usullari

Ushbu tadqiqotda sifat va miqdoriy usullar birlashtirilgan aralash metodologiya qo'llanildi. Bu yondashuv tadqiqot masalasini har tomonlama, ham statistik, ham sifatli jihatdan o'rganishga imkon beradi. Miqdoriy usullar yordamida talabalar ma'naviy-axloqiy kompetensiyalar darajasi o'lchandi va ularning o'zgarishi tahlil qilindi. Sifatli usullar esa talabalarning tyutorlik jarayonidagi faoliyati, fikrlari, his-tuyg'ulari va tajribalarini chuqurroq tushunishga xizmat qildi. Shu tariqa tadqiqot talabalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga tyutorlikning ta'sirini kompleks tarzda baholash imkonini berdi.

Tadqiqotga uchta oliy ta'lim muassasasidan pedagogika yo'nalishidagi talabalar jalb qilindi. Ishtirokchilar eksperimental va nazorat guruhlariga tasodifiy ravishda taqsimlandi. Eksperimental guruhdagi talabalar tyutorlik faoliyatida faol ishtirok etdi, bu jarayonda ular individual va kichik guruh mashg'ulotlarida qatnashib, axloqiy dilemmani muhokama qilish, reflektiv jurnal yuritish va simulyatsiya qilingan dars vaziyatlarida qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirdi. Nazorat guruhi esa an'anaviy dars jarayonida qatnashib, tyutorlik faoliyati bilan shug'ullanmagan holda standart ta'lim dasturi asosida bilim oldi.

Bunday taqsimlash talabalarning tyutorlik faoliyati orqali ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarining rivojlanishi va an'anaviy o'quv jarayonida rivojlanishi orasidagi farqni aniqlash imkonini berdi. Shu tariqa tadqiqot ishtirokchilarining individual xususiyatlari va guruh ichidagi interaktiv faoliyati ham o'rganildi, bu esa natijalarni yanada ishonchli va asosli qiladi.

Tyutorlik intervensiyasi

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan tyutorlik dasturi talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bir qator faoliyatlardan iborat edi. Dastur doirasida talabalar haftada bir marta individual yoki kichik guruh mashg'ulotlarida ishtirok qilishdi. Ushbu mashg'ulotlarda tyutorlar talabalarga shaxsiy yondashuvni qo'llab-quvvatlash orqali ularning fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirdilar.

Mashg'ulotlarda talabalar ta'limiy axloqiy dilemmani muhokama qildilar. Bu jarayonda ular turli vaziyatlarda axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rganib, o'z fikrlarini asoslash va tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirdilar. Shu bilan birga, talabalarga shaxsiy refleksiya jurnalini yuritish topshirildi. Bu jurnal orqali ular o'z axloqiy qadriyatlarini baholab, har bir vaziyatga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqdilar va shaxsiy o'sish jarayonini kuzatib bordilar.

Bundan tashqari, talabalarga simulyatsiya qilingan dars vaziyatlari taqdim etildi. Bu vaziyatlarda ular haqiqiy dars jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan axloqiy va pedagogik muammolarni hal qilishga harakat qildilar. Tyutorlar bu

jarayon davomida talabalarning qarorlarini kuzatib, zarur hollarda mulohaza va tavsiyalar berib, ularning tajribadan samarali o'rganishlariga yordam berdilar.

Natijada, tyutorlik intervensiyasi talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, reflektiv fikrlashni rivojlantirish va axloqiy qaror qabul qilishni o'rganish imkonini berdi. Shu tarzda dastur bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va professional rivojlanishiga kompleks yondashuvni ta'minladi.

Tadqiqot doirasida turli manbalardan ma'lumotlar to'plandi, bu esa tyutorlik faoliyatining bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalariga ta'sirini mukammal o'rganishga imkon berdi. Ma'lumotlarni to'plash jarayoni uch asosiy yo'nalishda amalga oshirildi. Birinchisi, so'rovnomalar yordamida talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalari oldindan va tyutorlik intervensiyasidan so'ng o'lchandi. Bu talabalarning kompetensiyalar darajasidagi o'zgarishlarni statistik tarzda aniqlashga yordam berdi.

Ikkinchi manba sifatida intervyular qo'llanildi. Talabalar va tyutorlar bilan o'tkazilgan suhbatlar orqali tyutorlik jarayonida yuzaga kelgan tajribalar, qiyinchiliklar va shaxsiy o'sish borasidagi fikrlar to'plandi. Bu ma'lumotlar tadqiqotning sifatli qismini tashkil etib, tyutorlik faoliyatining samaradorligini chuqur tushunishga xizmat qildi.

Uchinchi yo'nalish — kuzatuvlar. Tyutorlar talabalarning mashg'ulotdagi faoliyati, axloqiy qarorlar qabul qilish jarayoni va ijtimoiy ko'nikmalardagi o'zgarishlarni muntazam qayd etdilar. Bu usul talabalarning real amaliy faoliyatini kuzatish va ularning shaxsiy va professional rivojlanishiga bo'lgan ta'sirini tahlil qilish imkonini berdi. Shu tarzda uch turdagi ma'lumotlar birlashtirilgan holda tyutorlik intervensiyasining samaradorligi mukammal tarzda baholandi.

Tadqiqot natijalarini tahlil qilish jarayoni miqdoriy va sifatli ma'lumotlar asosida amalga oshirildi. Miqdoriy ma'lumotlar, ya'ni so'rovnomalar natijalari, tavsifiy statistika yordamida umumiy ko'rsatkichlar sifatida ifodalandi va eksperimental va nazorat guruhlaridagi o'zgarishlarni solishtirish uchun juft namunali t-testlar qo'llanildi. Bu talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalaridagi sezilarli o'zgarishlarni aniqlashga imkon berdi.

Sifatli ma'lumotlar, ya'ni intervyular va kuzatuvlar orqali olingan ma'lumotlar mavzular bo'yicha kodlash va tahlil qilindi. Shu orqali talabalar va tyutorlarning tajribasi, fikrlari va hissiyotlaridagi umumiy tendensiyalar aniqlanib, tyutorlik intervensiyasining samaradorligi haqida chuqur tushuncha hosil qilindi.

Natijada, miqdoriy va sifatli ma'lumotlarning birlashuvi tyutorlik faoliyatining bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni va ta'sirini kompleks tarzda baholash imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruhdagi talabalar tyutorlik faoliyatida ishtirok etganidan so'ng ma'naviy-axloqiy kompetensiyalar darajasi sezilarli darajada oshgan. So'rovnomalar natijalari talabalarning axloqiy qaror qabul qilish va reflektiv fikrlash ko'nikmalarida 18–25 foizlik o'sish yuzaga kelganini ko'rsatdi. Bu natijalar tyutorlik intervensiyasining miqdoriy jihatdan samaradorligini tasdiqlaydi va talabalarning o'z axloqiy qadriyatlarini anglash va amaliyotda qo'llash qobiliyatlarini yaxshilaganini haqida aniq dalil beradi.

Sifatli tahlil natijalari tyutorlikning o'quvchilarga ta'sirini yanada chuqurroq ochib berdi. Talabalar o'z intervyularida axloqiy dilemmalarni hal qilish bo'yicha xabardorligi oshganini va qaror qabul qilishda o'ziga bo'lgan ishonchi kuchayganini ta'kidlashdi. Shu bilan birga, tyutorlar kuzatuvlar orqali talabalar orasida hamkorlik, empatiya va muloqot ko'nikmalarining yaxshilanishini qayd etdilar. Talabalar tomonidan yuritilgan reflektiv jurnallar esa shaxsiy baholash, axloqiy prinsiplar va shaxsiy qadriyatlarni aniqlash hamda ularni amaliyotga tadbiq etishga bo'lgan sodiqlikni oshirganini ko'rsatdi.

Miqdoriy va sifatli natijalarni birlashtirish orqali tyutorlik faoliyati bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali vosita ekanligi aniqlanadi. Statistik ko'rsatkichlardagi oshish va sifatli kuzatuvlar kombinatsiyasi shuni tasdiqlaydiki, tyutorlik intervensiyasi nafaqat nazariy bilimni mustahkamlash, balki amaliy ko'nikmalarni shakllantirish, reflektiv fikrlashni rivojlantirish va axloqiy qaror qabul qilishni o'rgatishda ham muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, tyutorlik jarayoni talabalarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga, ularning professional tayyorgarligini mustahkamlashga xizmat qilishi aniqlandi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tyutorlik faoliyati bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Tyutorlik jarayoni talabalarni shaxsiy yondashuv va interaktiv metodlar orqali faol ishtirok etishga undaydi. Talabalar axloqiy dilemmalarni muhokama qilish, o'z xatti-harakatlarini tahlil qilish va reflektiv fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlashga, balki amaliy vaziyatlarda axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

Tavsiyalar

Oliy ta'lim muassasalari pedagogika yo'nalishida tyutorlik faoliyatini tizimli ravishda joriy etishi zarur. Tyutorlar esa axloqiy maslahatchilik va reflektiv yondashuv bo'yicha maxsus tayyorgarlikdan o'tishi kerak, bu ularning talabalarni boshqarish va axloqiy masalalarni muhokama qilish qobiliyatini oshiradi.

Shuningdek, reflektiv jurnal yuritish va scenariy asosida muhokama qilish tyutorlik dasturining asosiy tarkibiy qismi bo'lishi lozim, chunki bu talabalarni o'z fikrini asoslashga va shaxsiy qarorlarini tahlil qilishga o'rgatadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oliy ta'lim muassasalarida tyutorlik faoliyati bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali metodik vosita sifatida xizmat qiladi. Tyutorlik jarayoni talabalarga reflektiv, interaktiv va scenariy asosida yondashuvlarni qo'llash imkonini beradi. Bu yondashuvlar orqali talabalar axloqiy fikrlashni mustahkamlaydi, murakkab pedagogik vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishga o'rganadi, shuningdek, ijtimoiy ko'nikmalarini va professional mas'uliyatini rivojlantiradi.

Shuningdek, tyutorlik talabalarning o'z-o'zini baholash va shaxsiy qadriyatlarni amaliyotga tadbiq etish qobiliyatini oshiradi, ularni shaxsiy va professional rivojlanishga yo'naltiradi. Natijada, tyutorlik nafaqat individual kompetensiyalarni rivojlantirish, balki talabalarning umumiy pedagogik tayyorgarligini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, tyutorlik faoliyatini oliy ta'lim muassasalarida tizimli ravishda joriy etish, pedagogika yo'nalishidagi o'quv dasturlarini boyitish va bo'lajak o'qituvchilarning professional tayyorgarligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev, Ro'zimuxammad Akramjon o'g'li. (2024). Talabalarni ma'naviy axloqiy kompetentligini rivojlantirishda Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari. PEDAGOGS, 48(2), 181-184.
2. Muxammadjonov, J., & Sarvaraxon, O. (2025). Oliy ta'limda pedagogik kompetensiya tushunchasining nazariy asoslari. Qo'qon Universiteti Xabarnomasi.
3. Rakhmatov, N. N. (2022). Attention to spiritual and moral education of students in higher education institutions of Uzbekistan and tutoring activity. Oriental Journal of Social Sciences, 205-214.
4. Qosimova Ozoda Xudoynazarovna, & Hamdamova Kamola Olimjon qizi. (2024). PEDAGOGICAL ETHICS: THE TEACHER'S RESPONSIBILITY AND ROLE IN SOCIETY. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14500426>
5. Qosimova Ozoda Xudoynazarovna, & O'ktamboyeva Navbahor. (2024). THE ROLE AND IMPORTANCE OF FEMALE TEACHERS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14500434>

6. Xudoynazarovna , Q. O., & Faxriddin qizi, M. M. (2024). The Role of New Technologies and Online Education in Higher Education. American Journal of Alternative Education, 1(10), 68-70. Retrieved from <https://scientificbulletin.com/index.php/AJAE/article/view/465>
7. Qosimova Ozoda Xudoynazarovna, & Mamarajabov Orif Ilxom o'g'li. (2024). The Effect of Collaborative Learning Methods on Students' Cognitive Development. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14470072>
8. Xudoynazarovna , Q. O. (2024). Communication in the Education of Wife Teacher Girls the Place of Culture. American Journal of Alternative Education, 1(10), 71-74. Retrieved from <https://scientificbulletin.com/index.php/AJAE/article/view/466>